

EFSANEYE FARKLI BİR YAKLAŞIM: “NAZLI İLE BEY’İN OĞLU EFSANESİ”Nİ GREİMAS’IN AKTANSİYEL MODELİYLE OKUMAK

Fatmagül Küçük TURSUN*

Gerçek okur, bir metnin gizinin, metnin boşluğu olduğunu anlayan okurdur. (Umberto Eco)

Öz

Türk halk anlatılarından efsaneler bugüne kadar birçok açıdan incelenmiştir. Temelde sözlü bir anlatı türü olan efsaneler yazıya geçirildiğinde edebilik vasfı olan metinler olarak var olmaya devam eder.

A. *J.Greimas tarafından geliştirilen ve değişik temellere dayandırılan bir yazınsal göstergebilim yöntemi olan “aktansiyelmodel” tüm metinlere uygulanabilen bir yöntemdir. İncelememizde bu yöntemi bir efsane metnine uygulayarak yöntemi halkbilimsel bakış açısıyla beslemeye çalıştık.*

Anahtar Kelimeler: Efsane, Greimas, Aktansiyel Yöntem

A DIFFERENT APPROACH TO LEGEND: THE LEGEND OF “NAZLI İLE BEY’İN OĞLU” READ BY GREIMAS’ ACTANTIAL MODEL

Abstract

Many Turkish folk narratives have been studied from different perspectives. The legend that is basically an oral narrative form, achieves literary value when transferred into written form. A. J. Greimas has elaborated the actantial model for semiotic analysis that can be applied to all types of written texts. This paper uses Greimas’ s ‘Actantial Model’ through a folkloristic perspective in interpreting a legend.

* Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora öğrencisi,
fatmagul_kucuk@yahoo.com

Keywords: Folk Legend, Greimas, Actantial Model

I.Giriş

İnsanoğlunun ilkel dönemden bugüne dünyayı anlama çabasında merak duygusu önemli rol oynamıştır. Merak duygusundan hareketle insanoğlu zihninde çeşitli tasavvurlar oluşturmuştur. Tasavvurlar insan zihninde şekillenirken söze de yansımıştır. Dolayısıyla sözlü anlatım, ilkel insan için merak duygusuyla keşfettiklerini diğer insanlarla paylaşmasını sağlayan ve onların merakını gideren bir eylem olmuştur. İlkel dönemlerden bugüne öncelikle ilkel insanın “ansiklopedi”si olan mitler ortaya çıkmış daha sonra değişen şartlar ve eklenen değişkenlerle mitlerin hammadde olarak kullanımıyla birçok sözlü anlatının yaratım süreci başlamıştır. Sözlü ya da yazılı tüm anlatılar -edebî ya da gayrî edebî olsun- belli bir birikim sonucu yaratılır, belli bir ihtiyacı karşılar. Türk dünyasının hemen bütün coğrafyalarında karşımıza çıkan efsane, temelde sözlü bir anlatıdır. Sosyal çevrede geliştirilen bir anlatı olduğundan “*grup ve bireyin tutumlarına karşı oldukça duyarlıdır*” (Degh, 2003: 99).

Edebiyat tarihinin sözlü ve yazılı kültür araştırmalarıyla tanışması oldukça geç olmuştur. Birincil sözlü edimler ya da yazılı metinlerdeki sözlü gelenek unsurlarının ele alınması oldukça önemlidir (Ong, 2003:184). Halkbilgisi ürünlerinde doku ile metin arasındaki bağın incelenmesi gibi yapı ile metin arasındaki bağ da incelenebilir. Bu inceleme yapısal dilbilimden farklı olarak “*halkbilime has yapısal vasıflandırma*” olacaktır. Halkbilimciler metinle, dilbilimciler dokuyla uğraşırken şartlar ve çevrenin önemi unutulmuştur (Dundes, 2003: 72). Halkbilgisi ürünleri tüm unsurlarıyla bütün halde incelendiğinde bir başarıdan söz edilebilir. Ayrıca halk anlatısı araştırmalarında anlam arayışında tedirgin bir yaklaşım söz konusudur. Folklor materyallerini anlamlandırmak için değişik sorular sorulabilir. Bu durum efsaneler için de geçerlidir (Röhrich, 2003:125-145).

Folklor ile mitoloji incelemelerine dayandırılan göstergebilim 1960’lı yıllardan başlayarak anlamların üretildiği ve kavrandığı genel düşünce biçimi olmuştur. Ayrıca göstergebilim, anlamlı bütünlerin somut çözümlmesine uygulanabilecek yöntemler bütünüdür (Rifat, 2008:353354). Folklor ürünlerinden sözlü anlatılar aynı zamanda birer dilsel malzemedir. Yazınsal göstergebilimin temellerini atan Saussure’e göre, “*Dil, temel ilkesine indirgeniğinde bir ad dizini niteliğiyle karşımıza çıkar; daha açık bir deyişle, dil bir terimler dizeldir ve burada yer alan her öge bir nesnenin karşılığıdır*” (Saussure, 1985: 70). Bu tanım

bize kelimeleri birer gösterge olarak alabileceğimizi anlatır. “*Dil göstergesi bir nesneyle bir adı birleştirmez, bir kavramla bir işitim imgesini birleştirir.*” (Saussure, 1985: 71). Saussure, kelimeyi mutlak bir dil göstergesi olarak kabul eder.

Saussure'nin fikirlerini semiyotik dairede genişleten Charles Sandres Peirce'nin fikirlerini anlamak zor olmakla beraber işaretlerin yorumlama ve üretim süreçlerine yani “*semiosis*”e dikkat çekmesi açısından önemlidir. Peirce'nin işaretlerin anlama ve yorumlama süreçlerine yaptığı vurgu ve geliştirdiği “*interpretant*” kavramı ve bu kavram yoluyla semiosisekavramı hakkında yaptığı açıklama 21.yy'da semiyotik çalışmaları üzerinde oldukça etkili olmuştur (Makaryk, 1995: 185-186).¹

L. Hjelmslev, Saussure'nin kavramlarından gösteren/gösterilen ikilisini ve biçim/töz karşıtlığını kendi bakış açısıyla düzenler. Ona göre, ses düzlemi anlatım ve anlam düzlemi içeriktir. Bu şekilde her iki düzlemde biçim ve töz birbirinden ayrılır. Biçim, dilbilim kuramlarının araştırması gereken bir unsur olarak, her iki düzlemdeki türdeş öğeler arasındaki ilişkiler ağında aranan bir unsurdur (Rıfat, 2013: 47). Hjelmslev'in kavram ve ilkelerinden büyük ölçüde yararlanan Barthes'e göre ise, “*Gösterge, bir gösteren ile bir gösterilenden kuruludur. Gösterenler düzlemi anlatım düzlemini, gösterilenler düzlemiyse içerik düzlemini oluşturur.*” (Barthes, 2012: 47). Barthes, Saussure'nin temel kavramlarının ve Hjelmslev'in bakış açısının metni anlamlandırma süreçlerindeki işlevine dikkat çekmektedir.

Claude Levi-Strauss'un geliştirdiği yapısal çözümleme ise sözlü anlatıya odaklanarak, sözlü anlatıyı yazılı anlatının olay örgüsüne göre değil soyut ikili (binary) yapıya bölerek incelemiştir (Ong, 2003:192). Öte yandan bir yöntem olarak göstergebilim kapsamındaki yapısal çözümleme Propp öncülüğünde başlamış ve halkbilimsel metinlerden masallara uygulanmıştır. Bu çözümleme sonucu anlatı, az sayıda kişi arasında bölüştürülen ve işlevi anlatıya göre değişmeyen aynı kalan dizgeli bir eylemler dizisi olarak tanımlanabilmektedir. Propp, çözümlemesiyle kişiler ve eylemlerle eylemin dizilişine dair sürekliliği saptamıştır. Propp'un oluşturduğu taslağı tamamlayıp düzenleyerek gelişme yolunu yapılandıranlardan biri Greimas'tır (Barthes, 2012:158). Strauss'un ikili yapı çözümlemesi ve Propp'un temalara dayalı katı

¹ Bu makalenin Mustafa ÖZSARI tarafından yapılan çevirisi için bkz: [http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=print&sid=88\(E.T](http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=print&sid=88(E.T) (Erişim: 06.11.2014, 22.30).

çözümlemesi metni anlamamıza yetmez, yapı bazen çökebilir bu durumda anlatıcının becerisi ortaya çıkmaktadır (Ong, 2003:193). Dolayısıyla yapısal çözümleme için Strauss ve Propp'un yöntemi yetersiz kalmaktadır. Buna rağmen masalların yapısı üzerine çalışan Propp'un yöntemi 1960'lı yıllarda Greimas'ın oluşturduğu aktansiyel modelin temelini oluşturmuştur. Greimas tüm anlatılara uygulanabilen ve aktantlara dayanan bir teori geliştirmiştir (URL 1, 2014). Ayrıca Greimas'a göre modern dilbiliminin gerçek kurucusu olan Hjelmslev'in görüşleri büyük etkiler yaratmıştır (Rıfat, 2013: 47). Kendisinin geliştireceği mantıksal ve matematiksel göstergebilim kuramının ilk tutarlı ve sağlam taslağı olarak kabul edilebilecek "glossematik" kavramı da Hjelmslev'e aittir (Rıfat, 2013: 49).

A. J. Greimas'ın yöntemi, anlatıları çözümleme konusunda en uygulanabilir olan yöntemdir. Yapısal semiyotikçi olarak kabul edilen Greimas'ın yapısal çözümlemede geliştirdiği öncül kavramı "derin yapı"dır. Greimas, derin yapı ile ilgili çalışmalarından ilkinin Maupassant'ın "İki Dost" adlı hikâyesine uygulamıştır. Ortaya attığı "*semiyotik kare*" kavramıyla hikâyeyi hayat, ölüm, hayat dışı ve ölüm dışı gibi semiyotik birimlere ayırarak incelemiştir (Zima, 2006: 177-181). Greimas'a göre, temel anlamsal boyutun (derin yapı) yaşam düzleminde karşıtlıklar vardır. Sözdizimsel boyutta bu karşıtlıklarla bir hesaplaşma vardır ve yüzeysel boyutta bu hesaplaşma bireysel bir yapıya dönüşmektedir (Akerson, 2005: 149). Göstergebilimi yönetsel açıdan bütün olarak kullanılabilmesi gibi kuramın anlatı boyutu için geliştirilen çözümleme örnekleri metin açıklamalarını ve anlatı çözümleme tekniklerini etkilemiştir. Greimas'ın aktansiyel (eyleyen) modeline göre, anlatılar değişik biçimlerde gerçekleşer de anlatıdaki olaylar aynı tipler ve kişiler çevresinde gelişir. Aktantların (eyleyenlerin) özellikleri ile anlatıdaki ilişkilerine ve işlevlerine göre belirlenir. Aktantlar (eyleyenler) anlatı sözdiziminin değişik kişileridir. Greimas 1966'da altı aktantlı bir model oluşturmuştur. Bu modele göre aktantlar: Özne, Nesne, Gönderen, Gönderilen, Yardım eden, Karşı çıkandır. (Rıfat, 2013:198-206). Bu konuda yaptığı önemli çalışmalarıyla tanınan Hebert ise Greimas'ın aktansiyel analizini, aksiyon ve aktansiyel sınıf kavramlarına bağlı olarak açıklamaktadır (Hebert, 2011: 71).

2. Araştırmanın Amacı

Bugüne kadar efsaneler üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalar motifler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bir halk anlatısı türü kabul edilen efsanelerin yapısal ve semiyotik özellikleri üzerine yapılan

çalışmalar oldukça yenidir . Bu çalışmanın amacı Nazlı ile Bey'in Oğlu efsanesini semiyotik bakış açısıyla Greimas'ın aktansiyel (eyleyenler) modeliyle incelemektir.

3. Araştırmanın Önemi

Greimas'ın aktansiyel (eyleyenler) modeli tüm anlatılara uygulanabilmesine rağmen sözlü anlatılara uygulanmamıştır. Bu çalışma efsaneyi anlamlandırma sürecinde farklı bir bakış açısı geliştirmeyi ve metnin gerisinde, boşlukta duran “anlam”ı ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma Saim Sakaoğlu'nun “101 Anadolu Efsanesi” adlı kitabında yer alan “Nazlı ile Bey'in Oğlu” adlı, sözlü olarak derlenip yazıya geçirilen efsane metninin Greimas'ın aktansiyel (eyleyenler) modeliyle incelenmesi ile sınırlıdır.

² Efsaneler ve diğer türlerin yapısal ve semiyotik incelenmesine dair yapılan bazı çalışmalardan için bakınız.

AKTULUM, Kubilay, “Tahsin Yücel'in yalan Adlı Romanında Yapısal Dilbilimin ve Göstergebilimin İzleri”, *Turkish Studies*, 8/13, 2013, ss.1-11.

ALTUNKAYA, Hatice, “Beyhude Ömrüm' Adlı Hikâyenin Greimas'ın Eyleyenler Modeline Göre İncelenmesi”, *Turkish Studies*, 7/4, 2012, ss. 761-771.

DAĞLI, Ahmet, “Göstergebilimsel Yöntemle Bir Efsane Çözümlemesi: Ferhat ile Şirin”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/20, 2012, ss.13-30.

ERGEÇ, Zehra, “Sezai Karakoç'un “Masal” Adlı Şiirine Göstergebilimsel Bir Yaklaşım”, *Dede Korkut Dergisi*, 1/1, 2012, ss.54-75.

ERİŞ KARAOĞLAN, Bahar, “Attila İlhan'ın Sokaktaki Adam Romanı Üzerine Göstergebilimsel Bir İnceleme”, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Güz 2013/13, ss.187-206.

GÜZEL, Ekrem, “Göstergebilimsel Bir Okuma Denemesi: Solgun Bir Gül Dokununca”, *İdil Dergisi*, 1/2, Bahar 2012, ss. 30-47.

İŞERİ, Kamil, “Yolcu ile Yılan' Adlı Masalın Göstergebilimsel Çözümlemesi”, *Ana Dili Dergisi*. İzmir: TÖMER Yayınları, S. 18, 2000, ss.12- 18.

SARAR KUZU, Tülay, “Greimas'ın Eyleyenler Modeli'nin, Bir Durum-kesit Öyküsündeki İşlerliğine İlişkin Göstergebilimsel Çözümleme Denemesi”, *Dil Dergisi*, S.124, 2004, ss.34-52.

5. Yöntem

Bu araştırmada yazınsal göstergebilim alanında metni incelemek için geliştirilen Greimas'maktansiyel (eyleyenler) modeli halk bilimsel bakış açısıyla beslenerek kullanılmıştır.

6. Bulgular ve Yorum

İncelediğimiz efsane metninde beyin oğlunun bir köylü kızına âşık olması ve beyin köylü kızını oğluna almak istememesi nedeniyle iki aşğın ölümü anlatılmaktadır. Âşıkların ölümüyle ilgili mekânlara verilen adlar efsane yoluyla açıklanmaktadır. Oluşum (etiyojik) efsaneleri kapsamında değerlendirebileceğimiz bu efsanede Nazlı'nın ölümü üzerine Pazar Bey'in oğlunun kendini suya atarak ölmesi Greimas'ın semiyotik kare kavramıyla incelediği "İki Dost" hikâyesinin sonucuyla benzeşmektedir (Zima, 2006: 182-184). Efsane, Greimas'ın eyleyenler örnekçesine göre kesitlere ayrılarak incelenmiştir.

A. Kesitlere Ayırma

A. 1. Kesit:

Nazilli'nin ilk kuruluş yeri olan Pazaryeri'ne, Pazar Bey birkaç obası ile gelip yerleşir. Burası ticaret için mühim bir kavşak yeri olduğundan her hafta panayır kurulur. Çevre halkı bu panayıra gelir, ihtiyaçlarını giderir. Bir de civardaki dağ köylerinde yaşayan bir güzel vardır. Güzelliği dillere destan olan bu kızın adına Nazlı derler. Pazar Bey'in oğlu dağlarda gezmeye çıktığı bir gün Nazlı ile karşılaşır; görür görmez de vurulur. Nazlı da genç onun da kalbi var; böyle bir baba yiğide vurulmayacak kız mı var ki? Nazlı ile Bey'in oğlu gizli gizli buluşurlar, görüşürler. Ama bir gün bu gizli buluşmalar delikanlının babası tarafından duyulur. Bey, oğluna kati emri verir: "Bu kızla bir daha buluşmayacaksın, bu köylü kızını sana almam!"

A. 2. Kesit:

Nazlı günlerce boş yere bekler durur Bey oğlunu. Sonunda hasta olup yataklara düşer. Sevdalıları yataktan ancak kavuşmanın sevinci kaldırabilir, bir de emr-i hak.

A. 3. Kesit:

Nazlı'nın ölüm haberini alan delikanlı deliye döner, Menderes nehrinin kıyısına gelip sağa sola koşuşmaya başlar. Nazlı'sını bir de buralarda arar; ama bulamaz. Menderes köprüsünün üstüne çıkar ve kendisini oradan suların serin koynuna bırakır.

A. 4. Açıklama Kesiti:

Buranın adı da, kavuşmayan sevgililerden hatıra olarak günümüze kadar söylenmiş, durmuş: Nazlı'nın İli.

B. Yüzeysel Unsurlar

Metinlerin en önemli özellikleri, türleriyle bağlantılı olarak şekillenmeleridir. Nesir olan efsane metnine ilk bakışta başlık ya da ad üzerine yoğunlaşırız. Aslında efsanelerin herhangi bir adı yoktur. Yaratıcı, aktarıcı tarafından ya da icra esnasında yazıya geçirilen kişi tarafından daha kolay hatırlanma ya da kolay tasnif etme gibi nedenlerle verilen ad genellikle efsanedeki olay ya da kişilerden hareketle seçilmektedir. Hangi nedenle seçilirse seçilsin efsaneye verilen ad alıcı kitleye metin hakkında bir öngörü yapmasını sağlar. Sözlü icra ortamında efsaneler için geçerli olmayan bu durum yazılı ortamda geçerlidir. "Nazlı ile Bey'in Oğlu" adlı efsane hakkında adından yola çıkılarak oluşturulan ilk izlenim içinde mutlak bir aşk hikâyesi olduğudur. Halk hikâyelerini çağrıştıran bu adla ilgili olarak Türk anlatı geleneği bilenler kuşkusuz neden Nazlı adının önde geldiğini sorgulayacaktır. Öte yandan adı itibarıyla bir aşk hikâyesini barındırdığı öngörülen bu efsanenin aslında etiyolojik bir efsane metni olduğu, metnin ilk satırlarına ulaşıldığında sezilecek ve metnin sonunda tam anlamıyla kavranacaktır.

Metnin yüzey yapısında yer alan kişiler, zaman, uzam gibi unsurlar efsane türü özelliklerine uygun olarak verilse de kişilerin ağırlıklı olarak üstendikleri rollerle birlikte halk hikâyelerini kişileriyle benzeşerek aralarında metinler arası bir ilişki kurulduğunu söylemek zorundayız. Bu ilişkinin ana nedeni kuşkusuz yaratım ve aktarım bağlamlarıyla ilgilidir.

Louis Hebert, metinlerin görsel şemalarını gönderici, alıcı, özne, nesne, yardımcı, engelleyici unsurlara göre oluşturmuştur (Hebert, 2011: 72). Metni oluşturan eyleyenlere, eyleyenlerin birbirleriyle ilişkilerine, rollerine ve rol açıklamalarına Hebert'e göre oluşturduğumuz görsel şemadan bakmak yerinde olacaktır:

Gönderici Pazar Bey/Aşk (Nazlı'nın Aşkı)			Alıcı Pazar Bey'in Oğlu/Nazlı
	Özne Pazar Bey/Pazar Bey'in Oğlu/Nazlı	Nesne Nazlı/Nazlı'yı Almamak/Pazar Bey'in Oğlu/Pazar Bey'in Yasağı/ Pazar Bey'in Oğluna Nazlı ile Görüşmeyi Yasaklaması/ Pazar Bey'in Oğlunun Yasağa Uyması	
Yardımcı Aşk/Menderes Nehri/Menderes Köprüsü/Ayrılık			Engelleyici Pazar Bey/Pazar Bey'in Yasağı/Ayrılık/Ölüm/ Nazlı'nın Köylü Kızı Olması/Pazar Bey'in Oğlu/Nazlı

Rollere, eyleyenlere ve bu eyleyenlere ait rol açıklamalarına dabakacak olursak;

Özne 1 (Ö1)	Pazar Bey'in Oğlu	-
Özne 2 (Ö2)	Pazar Bey	-
Özne 3 (Ö3)	Nazlı	-

Gönderen 1 (G1)	Aşk	-
Gönderen 2 (G2)	Pazar Bey	-

Alıcı 1 (A1)	Pazar Bey'in Oğlu	-
Alıcı 2 (A2)	Nazlı	-

Nesne 1 (N1)	Nazlı	Pazar Bey'in Oğlunun nesnesi
Nesne 2 (N2)	Nazlı'yı almamak	Pazar Bey'in nesnesi
Nesne 3 (N3)	Pazar Bey'in Oğlu	Nazlı'nın nesnesi
Nesne 4 (N4)	Pazar Bey'in yasağı	Pazar Bey'in Oğlunun nesnesi

Nesne 5 (N5)	Pazar Bey'in, Oğlu ile Nazlı'nın Görüşmemesini Sağlaması	Pazar Bey'in nesnesi
--------------	--	----------------------

Yardımcı 1 (Y1)	Aşk	Pazar Bey'in Oğlunun ve Nazlı'nın yardımcısı
Yardımcı 2 (Y2)	Menderes Nehri	Pazar Bey'in oğlunun yardımcısı
Yardımcı 3(Y3)	Menderes Köprüsü	Pazar Bey'in oğlunun yardımcısı
Yardımcı 4 (Y4)	Ölüm	Pazar Bey'in yardımcısı

Engelleyici 1 (E1)	Pazar Bey'in Yasağı	Pazar Bey'in Oğlunun ve Nazlı'nın engelleyicisi
Engelleyici 2 (E2)	Ayrılık	Pazar Bey'in oğlunun engelleyicisi
Engelleyici 3 (E3)	Nazlı'nın köylü kızı Olması	Pazar Bey ve oğlunun engelleyicisi
Engelleyici 4 (E4)	Pazar Bey	Pazar Bey'in Oğlunun ve Nazlı'nın engelleyicisi
Engelleyici 5 (E5)	Ölüm	Pazar Bey'in Oğlunun, Nazlı'nın ve Pazar Bey'in engelleyicisi

B.1.Söylemsel Düzey

B.1.1. Kişiler

Pazar Bey: Pazar Bey obaları olan bir beydir. Metinde Pazar Bey hakkında verilen bilgi bu kadarla kısıtlıdır. Ancak metinden hareketle onun zengin bir bey olması dolayısıyla belli toplumsal sınıfların olduğu toplum yapısında kendi statüsünü ve oğlunun âşık olduğu kızın statüsünü önemsemesinin oldukça ilginç olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim yerleşiklikle göçebelik arasındaki düzende fakirlik ve zenginlik ölçütlerinin farklı olduğunu düşünürsek Nazlı neye göre fakir neye göre zengindir bu durum metinde çok belirsiz durmakta ancak Pazar Bey'in tavrı kişileri etkilemektedir. Pazar Bey fikri katı olan zalim bir baba rolüyle efsanede yer almaktadır.

Pazar Bey'in Oğlu: Metinde Pazar Bey'in oğluna dair kısıtlı bilgi bulunmaktadır. Pazar Bey'in oğlu dağlarda gezerken ilk görüşte Nazlı'ya âşık olur. Nazlı ile olan aşklarının Pazar Bey tarafından öğrenilmesinden sonra Pazar Bey'in isteği üzerine Nazlı ile görüşmeyi kesen Pazar Bey'in oğlu bir yanda baba sözü dinleyen ideal bir evlat öte yanda aşkına ihanet eden bir âşık olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca

Pazar Bey'in oğlunun babayiğit olduğu ve bu yönüyle ona âşık olmayacak bir kız bulunmadığı da metinde vurgulanmaktadır. Efsanenin sonu itibariyle aşk acısı yaşayan ve kendi canına kıyan bir kahraman olarak Pazar Bey'in oğlu fiziksel özelliklerine ilaveten metnin kurgusunda bu şekilde rol verilerek güçlendirilmeye çalışılan bir kahraman olmuştur. Anlatıcıdan kaynaklandığını düşündüğümüz bu durumun en önemli ayrıntısı da âşıklardan Nazlı'nın adının ifade edilirken neden Pazar Bey'in oğlunun adının ifade edilmemiş olmasıdır. Burada Pazar Bey karakterinin baskın ve otoriter olmasının önemli payı vardır.

Nazlı: Pazar Bey'in oğlunun ilk görüşte âşık olduğu Nazlı, metinde güzelliği dillere destan bir kız olarak tanımlanmaktadır. Nazlı'nın da ilk görüşte Pazar Bey'in oğluna âşık olmasıyla efsane kurgusu başlamaktadır. Nazlı'nın bir köy kızı olması efsanenin ilerleyen kısmında vurgulanmış ve Pazar Bey'in kızı istememesinin nedeni olarak gösterilmiştir. Pazar Bey'in yasağına uyan Pazar Bey'in oğlu Nazlı ile görüşmeyi keser, Nazlı Pazar Bey'in oğlunu bekler ve sonunda ayrılık acısıyla hasta olup yataklara düşerek ölür. Nazlı hakkında metinde dile getirilmeyen bazı unsurlar vardır. Nazlı ile ilgili vurgu köylü olmasına yönelik kullanılmıştır. Ancak ailesinden hiç bahsedilmemiştir. Güzel olması kabul edilebilir bir özellik olsa da Pazar Bey'in gözünde hükmü yoktur. Metnin penceresinden baktığımız zaman Nazlı güzel ancak köylü ve kimsesiz biridir.

B.1.2. Zaman

Efsaneler bazı yönleriyle yaşanmış ve gerçek kabul edilmesine rağmen yapılarında zamana gönderme yapan bir unsur barındırmayabilir. Geçmişte ancak yakın olarak kabul edilen bir geçmişte gerçekleştiği kabul edilen efsane metinlerinde zaman kavramı oldukça belirsizdir. Ayrıca efsanede geçen olaylar arasındaki zamanın ölçülebilirliği de yoktur. Pazar Bey'in obalarıyla Nazlı'ya yerleştiği zaman, Pazar Bey'in oğlunun Nazlı'yı görerek âşık olması, görüşmeleri, ayrılıkları, Pazar Bey'in oğlunun ölümü gibi konularda metinde ne bir zaman vurgusu ne de zamanın ölçülebilirliğine dair bir ifade vardır. Sadece Nazlı'nın ölümünün anlatıldığı sahnede Nazlı'nın Pazar Bey'in oğlunu "günlerce" beklediği ifade edilmektedir. Geçmişte gerçekleştiği kabul edilen ve öncelikle sözlü olup daha sonra yazıya geçirilen bu metindeki kullanılan kipsel ifade geniş zamanı ifade etmektedir. Efsanelerin gerçeklik ve inandırıcılıklarını beslemek adına geniş zaman ifadesinin kullanılması neredeyse tüm efsane metinlerinde de rastlanan bir durum olmasından dolayı buradaki kullanım da tesadüf değildir. Ele aldığımız metinde geniş

zaman ifadesi metnin gerçeklik ve inandırıcılık yönlerini desteklemektedir.

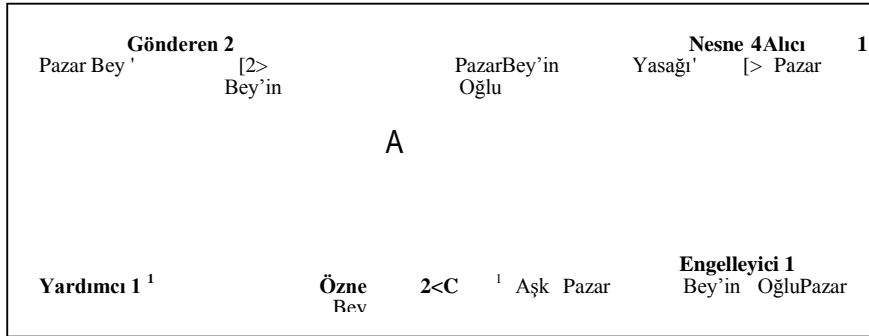
B.1.3. Uzam

Nazilli'nin ilk kuruluş yeri olan ve Pazar Bey'in obalarıyla yerleştiği yer oldukça önemli bir noktadadır. Önemli bir ticaret durağı olan bu yerde panayır kurulmakta insanlar ihtiyaçlarını bu panayırdan karşılamaktadır. Metinde uzam ile ilgili verilen bilgi bu kadardır. Diğer uzamlar, dağ, Menderes nehrinin kıyısı, Menderes köprüsüdür.

B. 2. Anlatısal Düzey (Kesitlerin İncelenmesi)

B. 2.1. Kesit: İlk Görüşte Aşk ve İmkânsızlık

Nazilli'nin ilk kuruluş yeri olan Pazaryeri'ne, Pazar Bey birkaç obası ile gelip yerleşir. Burası ticaret için mühim bir kavşak yeri olduğundan her hafta panayır kurulur. Çevre halkı bu panayıra gelir, ihtiyaçlarını giderir. Bir de civardaki dağ köylerinde yaşayan bir güzel vardır. Güzelliği dillere destan olan bu kızın adına Nazlı derler. Pazar Bey'in oğlu dağlarda gezmeye çıktığı bir gün Nazlı ile karşılaşır; görür görmez de vurulur. Nazlı da genç onun da kalbi var; böyle bir baba yiğide vurulmayacak kız mı var ki? Nazlı ile Bey'in oğlu gizli gizli buluşurlar, görüşürler. Ama bir gün bu gizli buluşmalar delikanlının babası tarafından duyulur. Bey, oğluna kati emri verir: "Bu kızla bir daha buluşmayacaksın, bu köylü kızını sana almam!"

B. 2.1.1. Anlatı İzlenesi

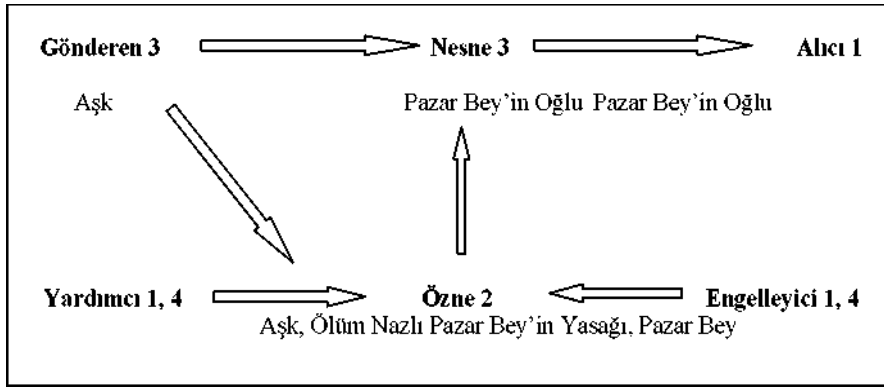
Birinci kesit olan ilk görüşte aşk ve imkânsızlık kesitinin anlatı izlenesinde zaman unsuru olmasa da uzam unsuru vardır. Nazilli adının nereden geldiğinin anlatıldığı efsanenin bu izlenesi kısmında Pazar Bey ve obasının yerleşimini, Pazar Bey'in oğlu ile Nazlı'nın karşılaşmalarını, ilk görüşte âşık olmalarını, gizlice buluşmalarını ve tüm bu durumu öğrenen Pazar Bey'in oğluna kızla görüşmesini istemeyerek kızını almayacağını

söylemesi yer almaktadır. Bu kesitte Nazlı ve Pazar Bey'in oğlunun aşkını Pazar Bey öğrenmekte ve oğluna Nazlı'yı almayacağını ve onun bir köylü kızı olduğunu söylemektedir. Buradaki zıtlık şehirli köylü zıtlığıdır. Ancak Pazar Bey tam anlamıyla yerleşik düzende yaşayan topluluğun üyesi değildir. Obalarının olmasıyla onun göçebe bir topluluğun üyesi olduğu yorumunu yapabiliriz. Bu durumda Nazlı'ya yönelttiği "köylü" nitelemesi biraz içi boş kalmaktadır. Yerleşik bir kültürden biri bunu söylese anlayabilmemiz daha mümkün görünmektedir. Bu noktada efsaneyi yaratan, aktaran veya derleyerek yazıya geçirenden kaynaklanan bir durum olabileceği yorumunu yapmamız mümkündür. Ayrıca metinde Pazar Bey'in ağzından yerleşik kültürü küçümseyen bir durum mevcuttur, dersek yanlış olmayız.

Metnin ilk kesiti aslında okuyucunun kafasında olacakları önceden kurgulayabilmesine yardım etmektedir. İki âşık ve bu aşkı istemeyen bir baba metnin kurgusunda rolleri eşit paylaşmış gibi görünse de Pazar Bey baskın bir tip olarak kurguyu etkilemektedir. Kültürel kodların da yerleştirildiği metinde "baba sözü dinleyen evlat" önemli mesaj olmaya adayken sevdiğinin ölüm haberini alan sevgilinin kendini suya atarak canına kıyması bu mesajı gölgelemiştir. Metni Pazar Bey'in oğlu üzerinden okumaya devam edersek onun en önemli özelliğinin "babayiğit" olması olduğunu görürüz ancak bu "babayiğitlik" sadece aşk sahnesinde dillendirilmiştir. Pazar Bey'in oğlu herhangi bir güç kullanımına girişmemiştir. Babasının yaşağından sonra onunla savaşılabılır ya da kaçabilirdi. Metnin yaratıldığı ya da aktarıldığı kültürel bağlamın karmaşıklığı bir kez daha burada karşımıza çıkmaktadır. Eğer Pazar Bey ve oğlu göçebe kültüre ait bireylerse ve babayiğitlik önemli bir özellikse neden rol üzerinde bunu göremiyoruz? Bu noktada Pazar Bey ve obası ile ilgili olarak yerleşik hayata geçmek zorunda kalan, yeteri kadar güçlü olmadığı için direnemeyen ve istemediği bu durumu ötekileştiren bir topluluktur, diyebiliriz. Öte yandan kültürel olarak egzogaminin yaygın olması durumu karşısında Pazar Bey'in bu birlikteliği onaylamamasının nedeni yerleşik düzene geçiş aşamasında direnme noktasında toplumun kapalı bir yapıya dönüşmesi olabilir. Anlatı da istenmeyen kişi Nazlı'dır. Nazlı'nın ailesi metinde yoktur ve onun sosyal bağlamına ait tek bir suçlama vardır, köylü olması. Ayrıca Nazlı güzellik ölçütü açısından da övülmektedir. Ancak Pazar Bey'in yaşağı etkili olarak Nazlı ile Pazar Bey'in oğlunu ayırmaya yetmiştir.

B. 2.2. Kesit: Ayrılık Acısıyla Nazlı'nın Ölümü

Nazlı günlerce boş yere bekler durur Bey oğlunu. Sonunda hasta olup yataklara düşer. Sevdalıları yataktan ancak kavuşmanın sevinci kaldırabilir, bir de emr-i hak.

Nazlı günlerce boş yere bekler durur Bey oğlunu. Sonunda hasta olup yataklara düşer.

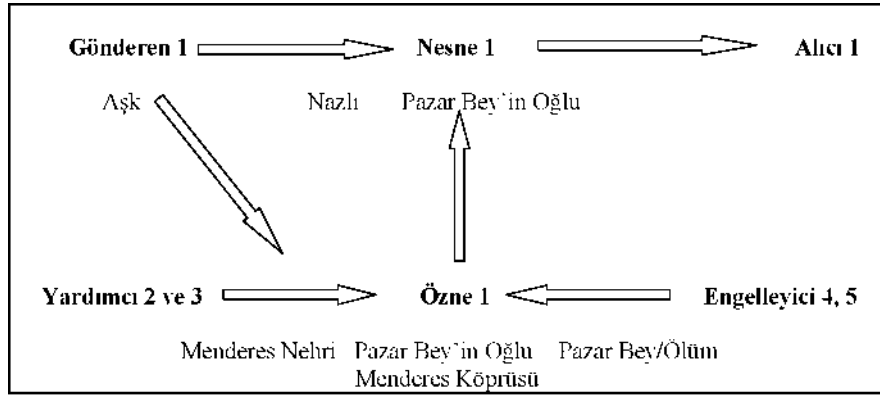
Sevdalıları yataktan ancak kavuşmanın sevinci kaldırabilir, bir de emr-i hak.

B. 2.2.1. Anlatı İzlenesi

Nazlı, Pazar Bey'in yasağından haberinin olmadığı ve Pazar Bey'in oğlunu beklediği zaman dilimi sonunda ayrılığın farkına varır ve ayrılık acısından hastalanarak yatağa düşerek ölür. Kuşkusuz bu noktada Pazar Bey'in oğlunun babasına karşı gelmemesi ve Nazlı'yı düşünmeyerek onu habersiz bırakması Nazlı'nın ölümünü hazırlayan nedenler olmuştur. Bu kesitteki en önemli nokta derin yapıda karşımıza çıkan roller ve üstlendikleri anlamlandırmalardır. Nazlı üzerinden metni okuduğumuzda onun ölümü metnin kilitlendiği bir noktada gerçekleşerek metnin akış yönünü etkilemiştir. Bu aksiyon metnin varoluş amacı olan noktaya gönderme yapması açısından değerlidir. "Nazlı ölmeyip Pazar Bey'in oğluyla kavuşsaydı efsane yine bir etiyolojik efsane olarak kalır mıydı?" sorusu tartışılmaya değerdir. Bu kesitte diğer kesitlerden farklı olarak yaratıcı ya da aktarıcı bize bir arasöz söyleyerek imkânsız aşkın iki çözüm noktasını sunmaktadır. Bunlardan ilki âşıkların kavuşması diğeri de mucizevî güç. Bu iki unsur metnin bağlamında ne olarak değerlendirmeliyiz? Kuşkusuz bu ifade efsane metninin "edebilik" vasfını bir adım öteye taşıyan bir vurgudur.

B. 2.3.Kesit: Nazlı'nın Ölüm Haberini alan Pazar Bey'in Oğlunun Kendini Suya Atması

Nazlı'nın ölüm haberini alan delikanlı deliye döner, Menderes nehrinin kıyısına gelip sağa sola koşuşmaya başlar. Nazlı'sını bir de buralarda arar; ama bulamaz. Menderes köprüsünün üstüne çıkar ve kendisini oradan suların serin koynuna bırakıverir.

B.2.3.1. Anlatı İzlenesi

Bu kesitte ana aksiyon ölümdür. Nazlı'nın ölüm haberini alan Pazar Bey'in oğlu beklemediği bu durum karşısında Nazlı ile daha önce buluştukları yer olduğunu anladığımız Menderes nehri kıyısına gelir. Nazlı'yı arar, bulamaz. Nazlı'nın ölümü Pazar Bey'in oğlu için yaşam kaynağının bitmesi anlamına gelmektedir yoksa Pazar Bey'in oğlu pişmanlık mı duymaktadır? Anlatı mantığı burada işlemeye devam eder ve Pazar Bey'in oğlu kendisini Menderes nehri üzerinde bulunan köprüden atarak Nazlı ile öteki dünyada kavuşmak için kendi canına kıyar. Nazlı ölümüyle toprağa dönmüş, Pazar Bey'in oğlu ise suyla buluşmuştur. İki farklı statüden iki âşık nihayetinde ortak payda olan ölümden kavuşmuş, her ikisi de yaratılış maddelerine dönmüşlerdir: Toprak ve su.

Bu kesitte Pazar Bey'in oğlu derin yapıda Nazlı'ya kavuşmuştur. Metinde Pazar Bey yasağıyla âşıkları ayırmayı başarmıştır. Önce Nazlı'nın daha sonra kendi oğlunun ölümüne neden olmuş olsa da kazanan aslında Nazlı ve Pazar Bey'in oğlu olmuştur. Onlar kavuşmalarını ölümden gerçekleştirerek Pazar Bey'e karşı gerçek zaferlerini kazanmıştır.

B. 2.4. Açıklama Kesiti:

Buranın adı da, kavuşmayan sevgililerden hatıra olarak günümüze kadar söylenmiş, durmuş: Nazlı'nın İli.

Bu kesitte metnin varoluş nedeni anlatıldığından herhangi bir anlatı izlencesi yoktur.

C. 1. Genel Anlatı İzlemi Çerçevesinde Düşünülebilecek Senaryolar

Senaryo: Pazar Bey'in oğluna layık gördüğü başka bir kız vardır. Bu yüzden Nazlı'yı istememiş olabilir.

Senaryo: Metindeki ayrılığın nedeninin temel gerekçesi olan Nazlı'nın köylü kızı olması, Pazar Bey'in oğlunu üzmemek adına öne sürdüğü gerekçedir. Metinde Nazlı'nın ailesiyle, annesiyle ya da babasıyla ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Dolayısıyla Pazar Bey Nazlı'yı bu yönden kötü addederek yani kimsesizliğini öne sürerek oğluna almak istememiş olabilir. Nazlı'nın da herhangi bir eylem sergilemeyerek pasif kalması buna delil olarak gösterilebilir. Nazlı, Pazar Bey'in oğlunu çok sevse de bu uğurda herhangi bir şey yapmamış onun ayrılığının acısıyla ölümü seçmiş olabilir.

Senaryo: Pazar Bey'in eşinden metinde bahsedilmemektedir. Efsane genellikle süzölmüş ifadelerin türü olsa da burada anne ile ilgili herhangi bir ifade yoktur. Bu ifadenin yokluğu Pazar Bey'in de aslında Nazlı'yı sevdiği ancak Nazlı'nın kendi oğlunu seçmesiyle böyle bir yola başvurduğunu bize düşündürülebilir.

Sonuç

Saussure ile başlayan, Hjelmslev ile devam eden çalışmaları Propp'un yöntemiyle harmanlayan A. J. Greimas'ın "Yazımsal Göstergibilim" yöntemi ile metinler çözümlenerek incelenilmektedir. A.J. Greimas'maktansiyel (eyleyenler) model olarak da bilinen yöntemi metni "anlamlandırma süreçlerine" hizmet eden bir yöntem olarak düşünülebilir. Bu yöntemle metin kesitlere ayrılır, anlatı izlenceleri incelenir. Elde edilen veriler rehberliğinde ve belli senaryolar eşliğinde metnin derin yapısında gizli olan anlama ulaşılmaya çalışılır. Her metin özgün bir yaratımdır. Ancak geleneksel sözlü anlatıların yazıya geçirilmesiyle elde edilen metinlerde durum biraz farklıdır. Öyle ki Türk sözlü anlatıları için düşünürsek anlatıların mantığı, kalıbı ve geleneksel bir yapısı vardır. Bu yüzden bir halk anlatısı olan efsaneyi farklı bir

şekilde okumayı hedeflediğimiz çalışmamızda A.J.Greimas'ın yöntemini kullanırken halkbilimin bakış açısıyla bakmayı da ihmal etmedik. Böylece yöntemin halkbilim metinlerine uygulandığında öngörüsüz kaldığı bazı noktaları besleyebildik.

Metnin türü, metni anlamlandırma sürecimizde en önemli referansımızdır. Bu yüzden efsane metninin derin yapısına ve yaratıcı, aktarıcı, icra ve hedef kitle açısından çeşitli bağlamların derin yapıyla olan ilişkisine bakarak da metin hakkında bir izlenim oluşturmaya çalıştık. Metindeki boşlukları anlamlandırma süreçlerinde metnin ana unsurlarından ve yüzey algımızın oluştuğu çerçeve içerisinde yapıdaki rollerle bunların eylemsel rollerinden yararlandık. Aslında yaptığımız, metne daha özel bir çerçeve oluşturmaya çalışmaktır. Bu yüzden metne ait özel unsurları önemseme yolunu seçtik. Bu anlamda metni seçtiğimiz yöntemle okuyarak aslında metni zihnimize yeniden yaratmayı, yeniden üretmeyi denemeyi başardık. Bu anlamda eyleyenler çok farklı noktalarda okumamızla yeniden var oldu. Metnin derin yapısında saptadığımız zıtlıklar, kültürel kodlarla ve kültürel olgularla bağlantılı olduğundan metinde söylenmek istenmeyen, boşluğa itilen ve böylece gizlenmeyi başaran anlamın gün yüzüne çıkarılması oldukça önemli bir sonuçtur. Genel olarak bakıldığında “Nazlı ile Bey’in Oğlu” bir efsane metni olarak toplumsal olay ve olguları bize yansıtmaktadır. Çatışmanın ve zıtlığın bir arada olduğu metin, kökü geleneğe sıkı sıkıya bağlı olan bir anlatı olmasıyla da oldukça önemlidir. Metin halk hikâyeleriyle de metinler arası ilişkisi olduğunu düşündüren ayrıntılarıyla oldukça zengin bir yapıdadır ve edebîliği kabul edilebilir düzeydedir. A.J Greimas'ın yöntemi metnin derin yapısını keşfetmemizde etkili olan bir yöntem olmuş ancak derin yapıda var olan unsurları açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu durumun temel nedeni efsane metinlerin kültürel kodlarla örülü olmasından kaynaklanmaktadır. A. J. Greimas'ın yöntemiyle yaptığımız incelemede, metnin birinci ve ikinci kesitinde Pazar Bey nesnesine ulaşmaktadır. Üçüncü kesitte ise Pazar Bey'in oğlu nesnesine ulaşamamaktadır. Aslında Pazar Bey kazanmış gibi görünse de kazanan ölümle bir ortaklık yakalayarak kavuşmayı başaran Nazlı ve Pazar Bey'in oğludur. Dolayısıyla metnin derin yapısı yüzey yapısından bir adım daha öteye geçmiştir.

KAYNAKÇA

- BARTHES, Roland, *Göstergebilimsel Serüven* (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı, 2012.
- ERKMAN AKERSON, Fatma, *Göstergebilime Giriş*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 2005.

- DEGH, Linda, "Halk Anlatısı", çev. Zerrin Karagülle, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Haz. Gülin Öğüt Eker, Metin Ekici, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir, Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2003.
- DUNDES Alan, "Doku, Metin ve Konteks " çev. Metin Ekici, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, haz. Gülin Öğüt Eker, Metin Ekici, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir, Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2003.
- HEBERT, Louis, Tools forTextand Image Analysis(www.signosemio.com/.../Louis-Hebert-Tools-for-Texts-and-Images.pdf(E.T. 30.04.2014, 13.30).
- MAKARYK, İrena R., *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory Approaches Scholars Terms*, Canada: University of Toronto Press , 1995.
- ONG, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi* (Çev.SemaPostacıoğluBanon), İstanbul:Metis Yayınları, 3. Baskı, 2003.
- RIFAT, Mehmet, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları/2 Temel Metinler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, 2008.
- RIFAT, Mehmet, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları/1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, 2013.
- RÖCRİCH, Lutz, "Halk Anlatısı Araştırmasında Anlam Arayışı", çev. Kürşat M. Korkmaz, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Haz. Gülin Öğüt Eker, Metin Ekici, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir, Ankara: Milli Folklor Yayınları, 2003.
- SAKAOĞLU, Saim, *101 Anadolu Efsanesi*, İstanbul: Damla Yayınevi, 1976.
- SAUSSURE, Ferdinand De, *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. Berke Vardar), Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- URL 1, <http://www.signosemio.com/greimas/actantial-model.asp> (E.T. 30.04.2014, 14: 30).
- ZİMA, Peter V., *Modern Edebiyat Teorilerinin Felsefesi* (Çev. Mustafa ÖZSARI), Ankara: Hece Yayınları, 2. Baskı, 2006.